

új piacok után kell nézni, de ha a Dialog alaptevékenységét elhanyagolná, amely nagy bevételt hoz, és nagy felhasználói táborra épül, ezzel megölné az aranytojást tojó tyúkot."

A Dialog barátai egyhangúan minden jót kívánnak a Knight-Ridder cégnek a Dialog istápolásához. Mind a felhasználók, mind az adatbázis-készítők nyernek a Dialog további virágzásával. Még versenytársai is megértik az új piacok teremtésének szükségességét, hiszen egy új Dialog-használó egyben más szolgáltatók potenciális felhasználója is lehet.

A Knight-Ridder egy drámai húzással a holnap információs piacának a perifériájáról a középpontjába

került. Itt részvényesei, vetélytársai és felhasználói intenzív nyomásának lesz kitéve. A Dialog barátai azt remélik, hogy a Knight-Ridder vezetőinek jók maradnak az idegei e nyomás közepette, és bíznak benne, hogy a Dialog a jövőben is sikeres lesz, mint a múltban volt, mert minőséget nyújt, és széles felhasználói táborra támaszkodik.

/O'LEARY, M.: *DIALOG's new era.* = Online, 1988. nov. p. 15–21./

(Roboz Péter)

A különlenyomat-kérés fontossága

A szakemberek (tudósok, kutatók) körében meglehetősen bevett, ám tudományáganként más-más intenzitású szokás, hogy a publikálótól a hasonló érdeklődésűek *különlenyomatot* vagy *másolatot* kérnek.

E kérések túlnyomó része levelezőlapokon, sőt különféle cégek szabványosította levelezőlapokon perfluorálódik. (Egy korábbi felmérés 1014 esete közül mindössze 9 volt a szokásostól eltérő levélbeli kérés, az itt ismertetendő 139 előfordulásból pedig csak nyolc.)

Hogy egyáltalán mekkora a különlenyomatok forgalma, legfeljebb durva becsléseket lehet végezni. Ilyen – például – a következő.

Ha az *Institut for Scientific Information (ISI)* által 1985-ben eladott 1,34 millió kériőlapon az iménti két minta mindössze 3%-nyi előfordulást mutat ki, akkor a teljes forgalmat, a két mintából kiindulva, illetve a főleg ide-oda való egy-két százaléknál eltéréssel, akár több tíz – 25–70 – millióra is tehetjük.

A szerzők fölöttébb eltérő módon reagálnak a kérésekre. Míg egyesek jó részüket eldobják, mások rendkívül készségesnek bizonyulnak. Van olyan tudós, aki nemcsak a konkrét kérésre reflektál pozitívan, hanem kapcsolódó közleményeinek különlenyomatait (kópiáit) is megküldi a kérőnek. Némely szerző egyenesen kartotékot fektet fel az azonos vagy hasonló kérdésekkel foglalkozó szakemberekről mint potenciális igénylőkről.

Vannak kutatók, akik hisznek benne, hogy a különlenyomat-kérések kielégítése jó reklám, amely a majdani hivatkozásokban busásabban fog kamatozni, mintha – mondjuk – az érintettek könyvtárakban ismerték volna meg a szóban forgó publikációt.

Persze: az iménti optimizmus korántsem igazolt. Sok jel – éppen ellenkezőleg – arra int, hogy a bekért különlenyomatok többsége vagy olvasatlanul marad, vagy gyors elutasításra ingerel, még akkor is, ha pl. egy svájci orvosprofesszornak különlenyomat-küldő tevékenysége 15 év alatt több volt, mint 10 ezer.

A különlenyomat-kérések szokása mindenesetre intézményesülőben van, ami a kutatóközpontok postai és adminisztratív szolgáltatását igencsak megterheli, nem is beszélve arról, hogy a különlenyomatok (másolatok) többségét a foglalkoztató intézmények állítatják elő munkatársaik számára.

A még nem teljes intézményesültséget jelzi, hogy – e vizsgálat 6 levelezőlapján kívül – a lapok többségén nem volt a kérő neve és címe eleve kinyomtatva.

Noha a különlenyomat-kérés eredményeként számos kutató speciális – és értékes – magánnyilvántartást és gyűjteményt alakíthat ki, e lehetőséggel nem minden tudományterületen és tudományágban élnek egyformán. Míg az orvosi, élettudományi, fizikai és mérnöki tudományok körében ez a gyakorlat teljesen közkeletű, illetve – talán – a "keményebb" társadalomtudományokban (pl. a pszichológiában) is tért hódít, addig a humán tudományokban korántsem, vagy legalábbis más súlya-jelentősége van.

Az alkalmazott nyelvészetben – szerzőnk eredeti szakjában – pl. az a szokás, hogy a szerzők 20–30 ingyenes különlenyomatot kapnak a cikkeikről, s csak a legkritikább esetben kényszerülnek további példányok rendelésére.

A juttatott különlenyomatokból a szóban forgó és a hozzájuk hasonló területeken a szerzők néhány példányt megtartanak maguknak, néhányat közvetlen munkatársaik között osztanak szét, a többi néhányat pedig megküldik "tiszteletük jeléül" a szakma nagy öregjeinek vagy a kutatási témájuk iránt különösen érdeklődőknek.

A jelzett 139 kérés tematikai és proveniencia szerinti elemzése

A címben jelzett 139 különlenyomat-kérést három közlemény "provokálta ki". Az egyik – a referált szerző tollából származó írás – az angol nyelvű cikkek és a szerzők anyanyelve között fellépő problémákkal (*Scientometrics*, 8. sz. 1985. p. 91-től),

a másik a gombászáttal (*Northwest Science*, 52. sz. 1978. p. 31-től), a harmadik a túlevelű erdők termőképességével (*Plant and Soil*, 71. sz. 1983. p. 75-től) foglalkozott.

Az első cikkre kapott 33 nyomtatott kéréslapból 25 orvosi vagy biológiai tudományokkal foglalkozó intézetekben vagy tanszékeken dolgozóktól származott, hat kérés a mérnöki tudományokkal állt kapcsolatban, egy-egy kérés érkezett a mezőgazdaság és a pszichológia területéről. Csak erről az utóbbról volt feltételezhető, hogy küldőjét közvetlenül érdekli a tanulmány témája, mivel már több cikket jelentetett meg hasonló szakterületről. A kérék között nem volt egyetlen nyelvész vagy szociolingvisztikával foglalkozó szakember, illetve könyvtár- és tájékoztatástudomány területén dolgozó.

A reprintet kérőknek ez a váratlan összetétele volt az oka a különlenyomat-kérék szokásai és motivációi iránti érdeklődésnek. A másik ok a kérdőívek szétküldésére az volt, hogy becslés szerint a 33 kérés közül csak háromnak lehetett angol az anyanyelve. A 12 válaszadó megerősítette azt az előfeltevést, hogy csak csekély az érdeklődésük a tudománymetriai

ügyek iránt. 8 főt érdekeltek a nemzetközi tudományos kommunikáció kérdései, további 8-at a nem angol anyanyelvűek kommunikációs problémái. Fele részük célzott "politikai" vagy "pszichológiai" szempontokra azzal kapcsolatosan, hogy nem angol anyanyelvűek a tudományos kutatás anglofon világában.

A második cikk kéréinek profilja megjósolhatóbb volt. A többség olyan egyetemi tanszékeken dolgozott, amelyek a tiszta vagy alkalmazott élettudományokkal kapcsolatosak, míg a kisebbség az egyetemi hálózaton kívüli nemzeti vagy regionális kutatóintézetekből küldte kérését. Több kérés egészségügyi intézetekből kelt. Kértek továbbá antropológiai és pszichológiai osztályokról is. Egy kérés állatkertből érkezett.

A harmadik cikk – a tárgy természeténél fogva – nagy érdeklődést keltett olyan intézetekben, amelyek valamiképp az erdészettel vagy a mezőgazdasággal állnak kapcsolatban.

A kérések származási hely szerinti adatait a világ fő területei szerint csoportosítva az 1. táblázat mutatja be.

1. táblázat

A különlenyomat-kérések származási helye (a teljes vizsgált anyag alapján)

	USA	Kanada	Észak- és Nyugat- Európa	Kelet- Európa és a Szovjetunió	Latin- Amerika	Auszt- rália/Kelet	Egyéb	Összesen
Első cikk	2	1	12	14	5	1	Törökország	36
Második cikk	34	4	4	0	2	2	0	46
Harmadik cikk	31	6	9	4	1	5	India	57
Összesen	67	11	25	18	8	8	2	139

Az első cikkre érkezett kérések nagyrészt Európából származnak, feltehetőleg azért, mert a forrásfolyóiratot (*Scientometrics*) Kelet-Európában szerkesztik és Nyugat-Európából terjesztik. A második és a harmadik cikk adatai kevésbé különböznek egymástól, mint az a publikáló folyóiratok jellege alapján (regionális, illetve nemzetközi jellegű folyóirat) várható lett volna. Mindkét esetben az USA-ból származó kérések dominálnak, a többi

Európán kívüli terület aránya nagyjából azonos, az európai kérések száma némileg emelkedett a harmadik cikknél, de még így sem nagyon jelentős az arányuk.

Nyelvválasztás a különlenyomat-kérésekben

A nyomtatott kéréslapok nyelvválasztását mutatja be a 2. táblázat.

2. táblázat

Nyelvhasználati minták a vizsgált anyag fő részében (N = 127)

	Egynyelvű	Többyn nyelvű				Összesen
		1.	2.	3.	4.	
		nyelv				
Angol	102	4	18	3	0	127
Német	0	10	3	6	0	19
Francia	0	8	1	5	3	17
Orosz	0	2	3	0	1	6
Spanyol	0	1	0	0	1	2
Összesen	102	25	25	14	5	

Amint látható, az angolt minden kérőlapra használták, ez volt az egyetlen, amely egynyelvű lapokon is szerepelt. Ezek tették ki a minta 80%-át, de elég nagy különbség volt a három vizsgált példa között (első cikk: 55%, második cikk: 90%, harmadik cikk 85%).

Az egyes többnyelvű kérőlapokon a nyelvek sorrendje következetes, az első nyelv végig ugyanaz marad a megszólítástól kezdve. Egy korábbi feltevés szerint a többnyelvű kérőlapokon az angol nem lehet az első nyelv; erre itt négy ellenpéldát is találunk, közülük kettő magyarázható meg logikusan.

A mindenütt jelen levő angol mellett még négy másik nyelv fordult elő. A többnyelvű lapok nagyrészt Nyugat- és Kelet-Európából származnak. Ahogy várható volt, a frankofonok hajlottak arra, hogy a franciát helyezték az első helyre, míg a németül beszélők a némettel tették ugyanezt. A skandináv kérőlapok tipikusan egynyelvűek, angolok voltak. A hat kérőlap, amelyen orosz nyelvű szöveg is szerepelt, a kelet-európai országokból érkezett. Feltűnő a spanyol kis jelentősége, míg japán, olasz vagy kínai nyelvű kérőlap nem is fordult elő.

Összefoglalás

A különlenyomat-kérés *általános jellemzői* több szempontból jól meghatározhatóak. Azokban a tudományos körökben, amelyekben előfordul, pontosan körülírható, kölcsönösen megértett szerepe van: egyszeri kérésre egyszerű választ várnak postai küldemény formájában. A kéréseket mindig kifejezik angolul, de az esetek kisebb részében más nyelveket is használnak. A vizsgált mintában egy kérőlapra maximum négy nyelv szerepelt (5 esetben). A német és a francia viszonylag gyakran fordult elő, az orosz és a spanyol ritkán. Ha egy kérőlap többnyelvű, az angol nagyobb valószínűséggel szerepel a második, mint az első helyen. A nyelvválasztás kapcsolatban lehet annak az intézetnek a helyével, ahonnan a kérés jön, illetve az ottani nyelvhasználati és geopolitikai körülményekkel.

A különlenyomat-kérések küldői számára készített kérdőív utolsó kérdésében fogalmazódott meg az a

kérés, hogy magyarázzák meg, milyen *előnyei* vannak számukra ennek a rendszernek.

A megállapított előnyök közül a leggyakoribb az volt, hogy hozzáférhetnek olyan cikkekhez, amelyeket különben nehéz lenne megszerezni (pl. olyan folyóiratokból, amelyek nem járnak az intézeti könyvtárba stb.), továbbá hogy a különlenyomatok azonnal elérhetők, kézbe vehetők. Sok válaszadó megemlítette az időtényezőt (gyorsabb a könyvtárközi kölcsönzésnél). A lengyel kérő a fénymásolók hiányára utalt. Ezenkívül még sok egyéni előnyt tudtak felhozni: a fénymásolatok a különlenyomatokban sokkal jobb minőségűek, mint a fénymásolatokban; kölcsönadhatók a hallgatóknak; más "a kollégákkal való személyes kapcsolat"-ot emelte ki. Ez utóbbi jelezheti egy hálózati létrehozásának rejtett, lappangó lehetőségeit is.

A különlenyomat-kérések elemzésének alkalmazása többféle irányba vezethet. Lehetőséget ad a szakterületek kultúrájának, az azokon belüli kapcsolatokat, kommunikáció vizsgálatára is. Elemezhető a kérések fogalmazásmódja is a hatékonyság szempontjából. Érdekes lehetne egy olyan összehasonlító vizsgálat is, hogy a különlenyomat-kérések fogalmazásmódja hogyan hat a fogadtatásukra. Más nézőpontból különleges információkat nyerhetünk a nemzetközi kutatás nyelvhasználatának szociolingvisztikai motívumairól is.

Végül, s talán a legközvetlenebbül azok számára lehet érdekes a különlenyomat-kérések elemzése, akik kapcsolatban állnak a harmadik világ kutatásával. Ez a vizsgálat is azt bizonyítja, hogy a harmadik világból kevés ilyen kérés érkezik. Sokan vannak, akiknek nem az angol az anyanyelvük, korlátozott az íráskészségük, s – gyakran kulturális okokból – nehéznek tartják, hogy tudományos levelezésbe kezdjenek a világ más részein élő potenciális kollégákkal. A különlenyomat-kérés a "jégtörés" olcsó és igénytelen mechanizmusa lehet.

/SWALES, J.: Language and scientific communication: The case of the reprint request. = *Scientometrics*, 13. köt. 3–4. sz. 1988. p. 93–101./

(Murányi Péter)

Számítógépesítés a Karl-Marx-Stadti Műszaki Egyetemi Könyvtárban

Milyen tapasztalatokat szereztek a Karl-Marx-Stadti Műszaki Egyetemi Könyvtárban egy integrált számítógépes könyvtári rendszer előkészítése és létrehozása közben?

A tervek kidolgozására 1980-ban alakult egy munkacsoport az állományépítéssel, feltárással, használatlaltal és tájékoztatással foglalkozó részlegek vezetőiből és az egyetem számítástechnikai szakembereiből. Később egy nagyüzem számításközpontjának

volt vezetője személyében kvalifikált, főállású szakember került a munkálatok élére.

A szakmai előkészületek mellett igen fontosnak tartották a könyvtár kollektívájának "ideológiai" előkészítését. Egyes munkatársak ugyanis a gépesítés miatt el akarták hagyni a könyvtárat. Tartózkodásukat a rendszeres tájékoztatás segítségével fel tudták oldani.